

Assessment and Evaluation of Sustainable Tourism Development Indicators in Arid Regions (Case Study: Southwestern Villages of Khorasan Razavi Province)

Elyas Chehrazhi¹, Asghar Norouzi^{2*}, Seyyed Amir Mohammad Alavizadeh³, Riehaneh Soltani Moqadas⁴

1. PhD Student in Geography and Rural Planning, law & Social Sciences Faculty, Payame Noor University, Tehran, Iran.

2. Associate Professor, Department of Geography and Rural Planning, law & Social Sciences Faculty, Payame Noor University, Tehran, Iran.

3. Associate Professor, Department of Geography and Rural Planning, law & Social Sciences Faculty, Payame Noor University, Tehran, Iran.

4. Associate Professor, Department of Geography and Rural Planning, law & Social Sciences Faculty, Payame Noor University, Tehran, Iran.

*Corresponding author, Email: a.norouzi@pnu.ac.ir

Keywords:

Sustainable Tourism Development, Sustainability, Arid Regions, Southwestern Villages of Khorasan Razavi Province.

1. Introduction

Arid and semi-arid rural areas constantly grapple with severe structural constraints, including economic vulnerability, inadequate infrastructure, climate-induced water scarcity, and escalating out-migration. In fragile ecosystems where conventional agriculture is increasingly compromised, sustainable tourism emerges as a strategic alternative to diversify local livelihoods and stimulate regional resilience. However, realizing this potential requires a balanced assessment of multidimensional sustainability indicators aligned with local bio-ecological capacities. This study investigates and evaluates sustainable tourism indicators across designated target villages in Southwestern Khorasan Razavi Province, Iran, establishing an empirical foundation for resilient rural planning.

2. Methodology

This applied study adopted a quantitative, descriptive-analytical design. The empirical scope focused on 15 tourism-targeted rural settlements in Kashmar County during 2023–2025. Data were gathered through a comprehensive structured questionnaire distributed to a panel of 28 key regional experts selected via purposive snowball sampling until thematic saturation was achieved. Content validity was confirmed by an academic expert panel, and instrument reliability was demonstrated by a robust Cronbach's alpha coefficient ($\alpha=0.947$). Data were analyzed using descriptive statistics and one-sample ttt-tests against a theoretical neutral test value ($\mu=3.0$) across four core dimensions: Natural, Socio-Cultural, Economic, and Managerial-Infrastructural.

3. Findings

The results indicated that the Natural dimension, with a mean of 3.94 and a *t*-statistic of 10.56, showed the highest agreement regarding the presence of pristine natural attractions, ecological tours, and environmental capacities, with a significance level less than 0.001, confirming a very high potential for tourism development. The Socio-Cultural dimension, with a mean of 3.93 and *t* = 10.55, also emphasized the preservation of cultural identity, local participation, and

Received:

22/Nov/2025

Revised:

04/Feb/2026

Accepted:

19/Apr/2026

social interactions, indicating homogeneity of perceptions among respondents. In the Economic dimension, a mean of 4.09 and $t = 71.11$ revealed the strongest economic potential in terms of job creation, income generation, and ecotourism investments. Finally, the Managerial–Infrastructural dimension, with a mean of 3.91 and $t = 5.65$, suggested a moderate but significant desirability concerning policy-making, infrastructure, and institutional coordination. In aggregate, the test results rejected the null hypothesis at a significance level less than 0.001 across all four dimensions, confirming the high desirability of rural tourism development indicators in arid regions. These findings emphasize that natural ecological capacities, social capital, economic opportunities, and improved management mechanisms can be integrated to form appropriate indicators for the four-dimensional sustainability of rural tourism in Southwestern Khorasan Razavi, serving as a foundation for conservation, support, and sustainable investment policies.

4. Discussion and Conclusion

The findings confirm that rural settlements in arid regions possess substantial untapped potential for sustainable ecotourism and geotourism, capable of offsetting climatic and agricultural vulnerabilities. Achieving long-term resilience, however, hinges on reconciling economic valorization with strict ecological carrying capacities and institutional efficiency. Rather than relying on top-down infrastructure delivery, regional policymakers and planners should capitalize on existing socio-ecological assets while strengthening multi-institutional governance and local capacity-building. This integrated, four-dimensional framework provides actionable insights for designing sustainable development and investment strategies in climate-sensitive dryland environments.

How to cite this article:

Chehrazi, E., Norouzi, A., Alavizadeh, S-A. & Soltani Moqadas, R. (2026) Assessment and Evaluation of Sustainable Tourism Development Indicators in Arid Regions (Case Study: Southwestern Villages of Khorasan Razavi Province). *Village and Space Sustainable Development*, 7(2), 193-214. <https://doi.org/10.22077/vssd.2026.10551.1347>

فصلنامه روستا و توسعه پایدار فضا

دوره ۷، شماره ۲، پیاپی ۲۶، تابستان ۱۴۰۵، صفحات ۲۱۴-۱۹۳

<https://doi.org/10.22077/vssd.2026.10551.1347>

بررسی و ارزیابی شاخص‌های توسعه گردشگری پایدار در مناطق خشک (مطالعه موردی: روستاهای جنوب غرب استان خراسان رضوی)

الیاس چهارزی^۱، اصغر نوروزی^{۲*}، سید امیرمحمد علوی زاده^۳، ریحانه سلطانی مقدس^۴

۱. دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه ریزی روستایی، دانشکده حقوق و علوم اجتماعی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران

۲. دانشیار گروه جغرافیا و برنامه ریزی روستایی، دانشکده حقوق و علوم اجتماعی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران

۳. دانشیار گروه جغرافیا و برنامه ریزی روستایی، دانشکده حقوق و علوم اجتماعی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران

۴. دانشیار گروه جغرافیا و برنامه ریزی روستایی، دانشکده حقوق و علوم اجتماعی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران

* نویسنده مسئول، ایمیل: a.norouzi@pnu.ac.ir

واژگان کلیدی:

توسعه پایدار گردشگری، پایداری، مناطق خشک، روستاهای جنوب غربی استان خراسان رضوی.

چکیده

گردشگری به عنوان یکی از پویاترین بخش‌های اقتصاد جهانی، نقشی حیاتی در توسعه پایدار و تبادل فرهنگی ایفا می‌کند. این حوزه، نه تنها با ایجاد اشتغال و تزریق ارز به اقتصادهای محلی، بلکه به واسطه تسهیل تعاملات میان فرهنگی، به افزایش درک متقابل و حفظ میراث غنی بشری کمک می‌نماید؛ لذا بررسی ابعاد اقتصادی و اجتماعی این صنعت برای سیاست‌گذاران امری ضروری است. گردشگری پایدار در مناطق خشک به دلیل شکنندگی بوم‌سازگان و محدودیت منابع طبیعی، نیازمند رویکردی مبتنی بر مدیریت هوشمندانه و ارزیابی دقیق شاخص‌های پایداری است. بررسی ظرفیت‌های بوم‌زیستی این مناطق می‌تواند زمینه‌ساز توسعه‌ای متوازن میان حفاظت محیط‌زیست، رشد اقتصادی و رفاه اجتماعی باشد. از این منظر، تحلیل شاخص‌های توسعه‌ی پایدار نه تنها ابزار سنجش اثربخشی سیاست‌های گردشگری است، بلکه مسیر دستیابی به پایداری بلندمدت را در اقلیم‌های خشک و نیمه‌خشک روشن می‌سازد. هدف از این پژوهش، بررسی و ارزیابی شاخص‌های توسعه گردشگری پایدار در مناطق خشک در روستاهای جنوب غربی خراسان رضوی است. نوع تحقیق کاربردی، روش مورد استفاده توصیفی-تحلیلی و برای گردآوری داده از روش‌های کتابخانه‌ای و میدانی (پرسشنامه) بهره گرفته شد. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که همه ابعاد توسعه‌ی گردشگری روستایی در مناطق خشک از دید پاسخ‌دهندگان مطلوب و معنادار هستند ($\text{Sig} < 0.001$). بعد طبیعی با میانگین $3/94$ و تی $10/56$ بیشترین پتانسیل را در زمینه‌ی جاذبه‌های بکر و قابلیت‌های زیست‌محیطی دارد و بعد اجتماعی-فرهنگی با میانگین $3/93$ بر حفظ هویت و مشارکت محلی تأکید می‌کند. بعد اقتصادی با میانگین $4/09$ و تی $7/11$ قوی‌ترین زمینه‌ی درآمدزایی و اشتغال‌زایی را نشان داده و بعد مدیریتی با میانگین $3/91$ و تی $5/65$ بیانگر هماهنگی نهادی نسبتاً مطلوب است. در مجموع، یافته‌ها پایداری چهار بعدی گردشگری روستایی را بر مبنای ظرفیت بوم‌زیستی، سرمایه‌ی اجتماعی، اقتصاد محلی و مدیریت کارآمد تأیید می‌کنند.

تاریخ ارسال:

۱۴۰۱/۰۹/۰۷

تاریخ بازنگری:

۱۴۰۲/۰۴/۰۴

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۳/۰۲/۱۱

۱- مقدمه

مناطق روستایی خشک، با چالش‌هایی مانند ضعف اقتصادی، کمبود زیرساخت، بیکاری، مهاجرت و سایر معضلات روبه‌رو هستند (چی^۱، ۲۰۲۱، ۶۳). در واقع کمبود آب در مناطق خشک، مانع جدی توسعه و سبب بروز آثار زیست‌محیطی در بخش کشاورزی است (کائو و همکاران^۲، ۲۰۱۷). تغییرات اقلیمی و کاهش منابع آب شیرین نیز ضرورت اتخاذ راه‌حل‌های پایدار را افزایش داده‌اند. از سویی دیگر، فقر گسترده در روستاهای مناطق خشک و ناکارآمدی رویکردهای سنتی باعث تشدید مهاجرت به شهرها و افزایش مسائل توسعه شهری شده است (آیکائلی و همکاران^۳، ۲۰۲۱، ۲۴). با توجه به چالش‌های فوق‌الذکر در مناطق روستایی، از گردشگری روستایی، به‌عنوان راهبردی مؤثر برای توسعه پایدار این نواحی نام برده می‌شود. این رویکرد با بهره‌گیری از جاذبه‌های طبیعی و فرهنگی، به ایجاد درآمد برای جوامع محلی و حفظ میراث بومی کمک می‌کند. در واقع تلفیق گردشگری با برنامه‌های توسعه روستایی نه تنها موجب رونق اقتصادی و افزایش فرصت‌های شغلی، بلکه نقش مؤثری در پاسداری از محیط‌زیست و حفظ میراث فرهنگی و هویت محلی ایفا می‌کند (شایان و همکاران، ۱۳۹۹، ۳؛ تونگ و همکاران^۴، ۲۰۲۴؛ دونگ و خان^۵، ۲۰۲۳؛ ویجیجایانتی و همکاران^۶، ۲۰۲۳، ۳۴۰). لذا سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان به صنعت گردشگری به‌عنوان ابزاری برای دستیابی به ثبات اقتصادی و جمعیتی در جوامع روستایی مذکور توجه می‌کنند (ایبانسکو و همکاران^۷، ۲۰۱۸). در واقع طرفداران توسعه گردشگری معتقدند که این صنعت به طور گسترده‌ای توان اقتصادی را افزایش، شرایط زندگی را بهبود و احیای سکونتگاه‌های دورافتاده را کمک می‌کند (آسیلوم و همکاران^۸، ۲۰۲۴).

با این وجود گردشگری در مناطق خشک و نیمه‌خشک فرصت‌ها و چالش‌های خاصی را به همراه دارد. این مناطق که بیش از ۴۰٪ از سطح کره زمین را پوشش می‌دهند، معمولاً به کشاورزی و منابع طبیعی برای تأمین معیشت وابسته‌اند و به همین دلیل در برابر تغییرات اقلیمی و تشدید کمبود آب آسیب‌پذیرتر هستند (نیاوپانه و چتری^۹، ۲۰۱۱)؛ لذا گردشگری مبتنی بر طبیعت می‌تواند در این مناطق مفید باشد؛ زیرا از اکوسیستم‌های منحصر به فردی بهره می‌برد که می‌تواند بازدیدکنندگان علاقه‌مند به تنوع زیستی و حفاظت از محیط‌زیست را جذب کند (لوکوویچ^{۱۰}، ۲۰۲۱، ۵). استراتژی‌های مدیریت مؤثر نیز برای افزایش قابلیت گردشگری و یکپارچگی اکولوژیکی این مناطق ضروری است (میز^{۱۱}، ۲۰۱۲، ۲)؛ تا آنجا که برخی معتقدند این مناطق و بویژه کویرهای ایران نیز از زیباترین مکان‌های جهان برای کمپینگ شبانه است. توریست‌ها در قلب لوت موسیقی زنده اجرا می‌کنند، خاطرات سفر را مرور و از آسمان شب لذت می‌برند (اسعدی و همکاران، ۱۴۰۲، ۶۵).

گردشگری در مناطق روستایی نواحی خشک، نیمه‌خشک و بیابانی نیز از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است؛ زیرا با وجود محدودیت‌هایی چون کمبود منابع آب و شرایط اقلیمی سخت، این نواحی دارای چشم‌اندازهای طبیعی منحصر به فرد، فرهنگ بومی اصیل و میراث تاریخی ارزشمندی هستند که جاذبه‌ای متفاوت برای گردشگران ایجاد می‌کنند. توسعه گردشگری در چنین مناطقی می‌تواند به تنوع‌بخشی به اقتصاد روستاها، حفظ جمعیت محلی، ایجاد اشتغال و جلوگیری از مهاجرت

1. Chi
2. Cao et al
3. Aikaeli et al
4. Tong et al
5. Dong & Khan
6. Wijijayanti et al
7. Ibănescu et al
8. Asilum et al
9. Nyaupane & Chhetri
10. Luković
11. Mize

روستاییان کمک کند (شهرکی و همکاران، ۱۴۰۴، ۱۷۷). همچنین، گردشگری در این مناطق اگر به صورت پایدار و مسئولانه مدیریت شود، می تواند زمینه ساز حفاظت از محیط زیست شکننده و تقویت حس تعلق اجتماعی گردد و از طریق معرفی فرهنگ و شیوه های زیست، نقشی مؤثر در پویایی فرهنگی و اقتصادی ایفا نماید؛ بنابراین تعامل بین گردشگری نواحی خشک و توسعه روستایی، یک مدل هم افزایی اکولوژیکی-اجتماعی را تشکیل می دهد (یانگ و همکاران، ۲۰۲۵، ۲). گردشگری مبتنی بر جاذبه های غیرمتعارف (مانند ژئوتوریسم کویری، نجوم، اکوتوریسم مبتنی بر سکوت و ...) نیز به عنوان یک اهرم توسعه اقتصادی برونزا برای روستاهای پیرامون عمل می کند. این امر با فعال سازی زنجیره های ارزش محلی، به ویژه در بخش اقامتگاه های بوم گردی و صنایع دستی بومی، به طور مستقیم بر کاهش نابرابری فضایی و فقر روستایی اثرگذار است. در مقابل، تضمین پایداری بلندمدت مستلزم به کارگیری راهبردهای توسعه روستایی فراگیر بوده و شامل حفظ سرمایه اجتماعی (فرهنگ بومی) و سرمایه طبیعی (اکوسیستم های شکننده) می شود (یانگ و همکاران، ۲۰۲۴). این رویکرد، ضمن حفاظت از اصالت مقصد، کیفیت تجربه گردشگر آگاه را بهینه و در نهایت، با تثبیت جریان ورودی اقتصادی، پایداری عملکردی گردشگری را در بلندمدت تضمین می نماید.

منطقه خشک ترشیز با خصایص ویژه اقلیمی، همراه با ویژگی ها و عوارض منحصربه فرد، پتانسیل ها و توانمندی های متعدد از جمله تاکستان های انگور و چشمه آبگرم خلیل آباد، اماکن مذهبی و امامزادگان، بناهای تاریخی و فرهنگی کاشمر، وجود کویر و دریاچه نمک بردسکن، قنوات، آیین ها و صنایع دستی و روستاهای متعدد هدف گردشگری را دارد. گردشگری روستایی و بوم گردی در مناطق مذکور می تواند با کاهش فشار بر منابع طبیعی و ایجاد تنوع اقتصادی، به توسعه پایدار این مناطق کمک کند. با اجرای برنامه ریزی مسئولانه و مشارکت جامعه محلی، این روستاها توان تبدیل شدن به کانون های توسعه محلی و حفظ حیات اجتماعی را داشته و گردشگری می تواند نقشی مؤثر در رونق اقتصادی و توسعه روستایی منطقه ایفا کند. لذا هدف از این پژوهش بررسی و ارزیابی شاخص های توسعه گردشگری پایدار در مناطق خشک در منطقه جنوب غرب استان خراسان رضوی است و به دنبال پاسخگویی این سؤال کلیدی است: شاخص های مناسب برای توسعه گردشگری روستایی پایدار در مناطق خشک (جنوب غربی استان خراسان رضوی) کدامند و در این منطقه در چه وضعیتی قرار دارند؟

۲- بنیان نظریه ای

بنابر تعریف استاندارد، «گردشگری» شامل فعالیت های فردی است که به مکان هایی خارج از محیط عادی سکونت خود سفر کرده و اقامت حداقل ۲۴ ساعت و حداکثر یک سال داشته باشد، مشروط بر اینکه هدف اصلی فعالیت وی کسب درآمد در آن مکان نباشد (سازمان جهانی گردشگری، ۲۰۰۸). اپ^۲ (۲۰۱۵) بر جنبه تعاملات اجتماعی و تغییر موقت نقش های اجتماعی تأکید و گردشگری را فراتر از جابجایی فیزیکی دانسته و آن را یک پدیده اجتماعی-فرهنگی می داند که شامل تعاملات لحظه ای بین میزبان و میهمان و تجربه ی محیطی متفاوت است. کانتون^۳ (۲۰۲۱) به نقل از سازمان همکاری و توسعه اقتصادی^۴ بر نقش گردشگری در ایجاد اشتغال و تنوع بخشی به اقتصاد محلی تأکید و گردشگری روستایی را ابزاری حیاتی برای تنوع بخشی به اقتصاد روستایی می داند (دهقانی و جمینی، ۱۳۹۹، ۳۶)؛ بنابراین گردشگری روستایی می تواند به حفظ و احیای فرهنگ محلی و میراث تاریخی کمک و ضرورتی برای حفظ هویت جوامع روستایی باشد

1. UNWTO
2. Jopp
3. Canton
4. OECD

(فاجیولی^۱، ۲۰۱۴؛ جوزف^۲، ۲۰۲۳). «گردشگری پایدار^۳» نیز به عنوان یک رویکرد جامع در مدیریت گردشگری تعریف و هدف آن ایجاد توازن میان حفاظت از محیط زیست، حفظ ارزش های فرهنگی-اجتماعی جوامع میزبان و توسعه اقتصادی است؛ به طوری که هم زمان نیازهای گردشگران و جوامع میزبان در حال حاضر برآورده شود و توان نسل های آینده برای بهره برداری از منابع طبیعی و اجتماعی حفظ گردد (لویر و همکاران^۴، ۲۰۲۴). در واقع گردشگری پایدار به عنوان الگویی از توسعه گردشگری معرفی می شود که با حفظ محیط زیست، احترام به فرهنگ جامعه میزبان و تأمین منافع اقتصادی بلندمدت، زمینه توسعه متوازن و پایدار مقصدهای گردشگری را فراهم می سازد (پاپلی یزدی و سقایی، ۱۳۹۰). «مناطق خشک» نیز به مناطقی اطلاق می شود که کمبود آب در آن ها یک ویژگی اقلیمی دائمی است و میزان بارش سالانه بسیار کمتر از نیاز آبی اکوسیستم است. در این مناطق، میانگین بارش سالانه نسبت به پتانسیل تبخیر و تعرق بسیار پایین است. کمبود مزمن آب باعث پوشش گیاهی محدود، تنوع زیستی کمتر و شرایط آب و هوایی خشک و نامتعادل در این نواحی می شود (فائو، ۱۹۹۷).

مناطق خشک و نیمه خشک با توجه به اقلیم شکننده و محدودیت منابع طبیعی نیازمند مدیریت ویژه و مبتنی بر ظرفیت های اکولوژیک و اجتماعی در گردشگری هستند. با این وجود اگر گردشگری در این نواحی به صورت پایدار و متناسب با توان محیطی برنامه ریزی شود، می تواند به رشد اقتصادی، فرهنگی و زیست محیطی منطقه کمک کند (حسینی، ۱۴۰۰، ۴۵). در واقع توسعه گردشگری در این فضاها نیازمند مدیریت پایدار منابع است (عزیزی و همکاران، ۱۳۹۸، ۸۸). در همین رابطه مطالعه فییزی و همکاران^۵ (۲۰۱۹) و دینرو^۶ (۲۰۰۲) درباره ی بیابان نگب^۷ در ارتباط با میراث زمین شناختی و فرهنگی، پژوهش موفاکیر و سلمی^۸ (۲۰۱۸) در مورد بیابان صحرا و انگیزه های معنوی گردشگران و تحقیق روژیسکی و درایگلاس^۹ (۲۰۱۴) درباره ی بیابان نامیب با تمرکز بر گردشگری صورت گرفته است؛ بنابراین شناخت ظرفیت ها و ویژگی های تعریف کننده ی بیابان ها، عامل مهمی در رشد اقتصادی و اجتماعی این مناطق به شمار می آید. همچنین خالقیان و شرفی (۱۴۰۲) معتقدند که مناطق گرم و خشک به ویژه کویرها و بیابان ها دارای پتانسیل های طبیعی و گردشگری بسیاری می باشند که اگر به طور صحیح از امکانات و شرایط آن ها استفاده شود، می تواند تحولی عظیم، از لحاظ اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی ایجاد کند. جذابیت های فیزیکی و ویژگی های طبیعی این مناطق از جمله تپه ها و رشته های ماسه ای، یاردانگ ها، دشت های با پوشش متفاوت، خاک پف کرده، کلوته ها و سایر عوارض جغرافیایی بی بدیل تأثیر قابل توجهی بر جذب طیف متفاوتی از گردشگری در این مناطق خواهد داشت.

به لحاظ نظری نیز، رویکردهای گوناگونی در راستای بهبود گردشگری روستایی در مناطق خشک توسط محققان بیان شده است. در رویکرد انبوه گرایی: گردشگری بر افزایش تعداد گردشگران و گسترش زیرساخت ها متمرکز و هدف آن دستیابی سریع به سود اقتصادی از طریق بازدیدهای انبوه است. گردشگری انبوه معمولاً توسط شرکت های بزرگ و دولت ها هدایت و به توسعه سریع مناطق توریستی می انجامد، اما در مقابل موجب تخریب محیط زیست، فرسایش فرهنگی و کاهش کیفیت تجربه گردشگران می گردد (رومیانی، ۱۳۹۸، ۱۲۵). در رویکرد اقتصادی: گردشگری ابزاری برای رشد اقتصادی، جذب سرمایه گذاری و افزایش تولید ناخالص داخلی به شمار می رود. سیاست گذاران در این چارچوب، بیشترین توجه را به

1. Fagioli

2. Joseph

3. Sustainable Tourism

4 Loureiro et al.

5. Finzi et al

6. Dinero

7. Negev Desert

8. Moufakkir and Selmi

9. Różycki and Dryglas

شاخص های مالی، اشتغال زایی و بازگشت سرمایه دارند. هرچند این رویکرد سبب بهبود اقتصاد محلی می شود، اما غالباً جنبه های زیست محیطی و اجتماعی در آن نادیده گرفته می شود و منافع حاصل به طور برابر میان جوامع محلی توزیع نمی گردد. رویکرد اجتماع-محور: با تأکید بر مشارکت و توانمندسازی مردم محلی، تلاش دارد جوامع بومی را در تصمیم گیری و مدیریت گردشگری دخیل کند تا منافع مستقیم به آن ها بازگردد. در این رویکرد حفظ فرهنگ و میراث بومی، ارتقای احساس هویت و تقویت سرمایه اجتماعی اهمیت دارد. با این حال، کمبود مهارت های مدیریتی، ضعف مالی و تضاد منافع درون اجتماعی می تواند اجرای آن را دشوار کند. رویکرد توسعه پایدار: که جامع ترین و متعادل ترین الگو در صنعت گردشگری است، میان رشد اقتصادی، حفظ محیط زیست و عدالت اجتماعی توازن برقرار می کند. توسعه پایدار گردشگری بر ظرفیت برد محیطی، حفظ منابع طبیعی و فرهنگی و مشارکت همه ذی نفعان تأکید و هدف آن تداوم بهره وری از جاذبه ها برای نسل های آینده است (اسماعیل زاده و همکاران، ۱۳۹۰: ۲۴-۱).

جدول ۱- مقایسه رویکردهای توسعه پایدار گردشگری

رویکرد	هدف اصلی	ویژگی های کلیدی	مزایا	چالش ها / پیامدهای منفی
انبوه گرایی	افزایش تعداد گردشگران و درآمد سریع	تمرکز بر کمیت به جای کیفیت، توسعه زیرساخت های گسترده، استفاده از تبلیغات وسیع	رشد اقتصادی سریع، ایجاد اشتغال زیاد، گسترش خدمات گردشگری	فشار بر محیط زیست، مصرف بالای منابع، ازدحام، کاهش کیفیت تجربه گردشگر
اقتصادی	افزایش تعداد گردشگران و درآمد سریع	نگاه تجاری و سرمایه محور، اولویت رشد اقتصادی بر سایر ابعاد	افزایش سرمایه گذاری، تنوع اشتغال، رشد GDP محلی	نادیده گرفتن پایداری زیست محیطی، توزیع ناعادلانه منافع، وابستگی بیش از حد به درآمد گردشگری
اجتماع محور	توانمندسازی و مشارکت جامعه محلی در تصمیم گیری و سودآوری	تمرکز بر مالکیت و مدیریت محلی، احترام به فرهنگ و ارزش های بومی	افزایش رضایت و درآمد جوامع محلی، حفظ سنت ها، ایجاد حس تعلق	دشواری در هماهنگی منافع گروه ها، کمبود مهارت مدیریتی و منابع مالی
توسعه پایدار	ایجاد تعادل میان منافع اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی	مدیریت مبتنی بر ظرفیت تحمل محیط، مشارکت چندبخشی، رویکرد بلندمدت	پایداری منابع طبیعی و فرهنگی، توزیع منافع منصفانه، رضایت بلندمدت گردشگران	پیچیدگی در اجرا، نیاز به سیاست گذاری منسجم، هزینه های نظارتی بالا

منبع: اسماعیل زاده، ۱۳۹۰

چهار رویکرد فوق در حقیقت از یک طیف تحول یافته در سیاست های گردشگری تشکیل شده اند: از رویکردهای کمی و سودمحور (انبوه گرایی و اقتصادی) به سمت رویکردهای انسان محور و پایداری گرا (اجتماع محور و توسعه پایدار). رویکرد توسعه پایدار، تلفیق منطقی سه مورد محسوب و مسیر آینده سیاست گذاری گردشگری را تعیین می کند. پژوهش های مرتبط با رویکردهای توسعه گردشگری نیز از دهه ۱۹۷۰ - زمانی که افزایش سریع گردشگری بین المللی موجب بروز اثرات منفی زیست محیطی و اجتماعی در مقاصد پرگردشگر گردید - آغاز شد. به لحاظ پیشینه کاربردی نیز پژوهش های مختلف و به لحاظ دیدگاهی متنوعی در ارتباط با این موضوع بین رشته ای انجام شد که در ادامه به برخی موارد اشاره می شود: در جدول (۲).

جدول ۲- پیشینه پژوهش

ردیف	نویسنده	سال	عنوان	خلاصه‌ای از نتایج
۱	نورمحمدی و مارتین ^۱	۲۰۲۴	مزایای استفاده از تفکیک‌پذیری ساعتی در ارزیابی استعداد اقلیمی برای مدیریت فعالیت‌های گردشگری در مناطق خشک	تفکیک ساعتی، اطلاعات دقیقی را ارائه می‌دهد که می‌تواند به گردشگران و همچنین مدیران گردشگری اجازه دهد تا استراتژی‌های سازگاری درون‌روزی را ایجاد کنند که توسعه فعالیت را حتی در مکان‌هایی با آب‌وهوای شدید ممکن می‌سازد.
۲	نمٹ و موفتی ^۲	۲۰۲۴	توسعه ژئوتوریسم و فرصت‌های حوزه‌های آتش‌فشانی عربستان سعودی	شرایط اقلیمی خشک و چشم‌اندازهای بیابانی عربستان، همراه با رشته‌کوه‌های گسترده، این سرزمین را به مکانی منطقی برای رشد چشمگیر فعالیت‌های ژئوتوریستی تبدیل کرده‌اند؛ سنگ‌ها در معرض دید قرار دارند و مناظر زمین‌شناسی باشکوهی به وجود آورده‌اند.
۳	یانگ و همکاران ^۳	۲۰۲۰	توانایی ضد تداخل سیستم محیط گردشگری برای ذینفعان اصلی شهرهای نیمه‌خشک از نوع دره: تجزیه و تحلیل بر اساس چند سناریوی و چشم اندازهای تنوع سری زمانی	سیستم‌های محیط گردشگری معمولاً می‌تواند به عنوان یک عامل جذب گردشگری در مناطق خشک و نیمه‌خشک به شمار رود. در این حالت مناطق گردشگری خشک معمولاً جذب گردشگر بالاتری را نشان می‌دهند.
۴	لئو ^۴	۲۰۱۹	جهانگردی به عنوان استراتژی متنوع‌سازی در بین افراد بومی سامی در شمال سوئد	ترکیب عواملی چون انتخاب سبک زندگی، تقاضای گردشگری موجود و اشکال سرمایه‌ای که به راحتی در دسترس است، افراد را به سمت کارآفرینی گردشگری سوق می‌دهد.
۵	الکساندر و همکاران ^۵	۲۰۱۷	نقش برنامه‌ریزی فضایی بر توسعه گردشگری پایدار در بوسنی و هرزگوین	برنامه‌ریزی فضایی به عنوان راهبردی برای توسعه اقتصادی - اجتماعی آینده بوسنی و هرزگوین یاد می‌شود
۶	رضایی و ساجدی	۱۴۰۴	سنجش نگرش جامعه میزبان به توسعه گردشگری در مناطق خشک: مطالعه موردی: شهرستان طبس	ساکنین شهرستان طبس گرایش و نگرش مثبتی در رابطه با گردشگران و توسعه گردشگری در شهرستان دارند. از دیدگاه جامعه میزبان ورود گردشگر به منطقه سبب افزایش فرصت‌های شغلی، افزایش درآمد، افزایش تنوع شغلی می‌شود
۷	خالقیان و همکاران	۱۴۰۲	رابطه چشم‌انداز بیابانی و توسعه گردشگری در مناطق خشک	مناطق گرم و خشک به ویژه کویرها و بیابان‌ها دارای پتانسیل‌های طبیعی و گردشگری بسیاری می‌باشند که اگر به طور صحیح از امکانات و شرایط آن‌ها استفاده شود می‌تواند تحولی عظیم، از لحاظ اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در کشور ایجاد کنند.
۸	اسعدی و همکاران	۱۴۰۲	گردشگری آسمان شب و نقش آن در اقتصاد مناطق کویری (مورد مطالعه کویر مصر)	در بین شاخص‌های اقتصادی بیشترین اثرات به ترتیب مربوط به عامل اشتغال و درآمد بوده که در پایداری اقتصادی نیز مؤثر است
۹	مرادی و همکاران	۱۴۰۱	تبیین فضایی خوشه‌های گردشگری با تأکید بر کسب و کارهای کوچک روستایی در ناحیه خشک طبس	رابطه مثبت و معنادار بین ورود گردشگران و ابعاد اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی است.
۱۰	میرلطفی و همکاران	۱۳۹۹	شناسایی و اولویت‌بندی پتانسیل‌های گردشگری روستایی مناطق خشک مطالعه موردی: روستاهای شهرستان زهک	مهمترین پتانسیل گردشگری شهرستان زهک، جاذبه‌های اجتماعی- فرهنگی با میانگین ۴/۹۵ و پتانسیل تاریخی با میانگین ۱/۳۰ دارای پایین‌ترین رتبه است
۱۱	افصح حسینی و همکاران	۱۳۹۸	بررسی علی زیرساخت‌های گردشگری و رقابت مکانی مقصدهای گردشگری در مناطق خشک	کیفیت زیرساخت حمل‌ونقل بر رقابت مکانی تأثیر مثبت دارد
۱۲	سلمانی و همکاران	۱۳۹۷	ارزیابی قابلیت‌های ژئوتوریستی ژئومورفوسایتهای مناطق خشک (موردشناسی: مناطق کویری و بیابانی شهرستان طبس)	سه ژئومورفوسایت ریگ شتران، رخنمون‌های سنگی کوه‌های درنجان و کوه‌های کم ارتفاع قدیمی کلمرد بهترین شرایط را برای توسعه ژئوتوریسم دارند. نتایج ارزیابی نشان داد بیشتر ژئومورفوسایتهای مناطق خشک شهرستان، در شرایط نسبتاً مطلوب برای توسعه ژئوتوریسم هستند.

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۴

1. Nourmohammadi & Gómez-Martín
2. Németh & Moufti
3. Yang et al
4. Leu
5. Aleksandar et al

همچنان که مشخص است در سال های اخیر، پژوهش های زیادی مرتبط با شاخص های توسعه گردشگری پایدار در مناطق خشک انجام شده اما عمدتاً به صورت یکپارچه نبوده است. لذا محققان در این پژوهش تلاش کردند که با توجه به ویژگی های محیطی این مناطق، شاخص ها را در ابعاد اقتصادی، اجتماعی، زیست محیطی و مدیریتی بررسی کنند. همچنین بررسی مطالعات انجام شده نشان می دهد بخش قابل توجهی از تحقیقات، چارچوب هایی برای ارزیابی پایداری در محیط های خاص اقلیمی ارائه کرده اند که برخی در حوزه های شهری و برخی در نواحی طبیعی و روستایی قابل استفاده اند. با این حال، به دلیل تفاوت های بارز مناطق خشک با سایر فضاها، انتخاب شاخص ها باید بر اساس ماهیت بوم سازگانی، ساختار اجتماعی و ظرفیت اکولوژیک این مناطق انجام شود. در پژوهش حاضر تلاش شده است با اتکا به پژوهش های معتبر داخلی و بین المللی، مجموعه ای از شاخص ها انتخاب و بومی سازی شوند که امکان ارزیابی دقیق توسعه گردشگری پایدار در مناطق خشک جنوب غرب استان خراسان رضوی را فراهم کنند. این شاخص ها به گونه ای برگزیده شده اند که بتوانند وضعیت موجود، روندهای محیطی و ظرفیت های گردشگری منطقه را به صورت کاربردی تحلیل کنند. با توجه به شرایط منطقه، چهار بعد اصلی برای ارزیابی توسعه گردشگری پایدار مدنظر قرار گرفته است: ۱. بعد زیست محیطی ۲. بعد اجتماعی - فرهنگی ۳. بعد اقتصادی ۴. بعد مدیریتی - نهادی؛ بنابراین هدف اصلی از انتخاب این شاخص ها ارائه تصویری روشن از وضعیت موجود و توسعه گردشگری پایدار در مناطق خشک و زمینه سازی برای برنامه ریزی کارآمدتر بوده است.

۳- روش، تکنیک ها و قلمرو

روش پژوهش توصیفی-تحلیلی و از نوع تحقیقات کاربردی است. از لحاظ روش تحلیل داده ها نیز جزء روش های کمی محسوب می شود. در انجام تحقیق، ابتدا اطلاعات موجود در مورد موضوع و منطقه از کتب، اسناد، مجلات، نقشه پایه، و آمارنامه ها جمع آوری و سپس داده های مورد نیاز از طریق مطالعات میدانی شامل مشاهده، پرسشنامه گردآوری شد. بر اساس گزارش میراث فرهنگی در شهرستان های مورد مطالعه، تعداد ۱۵ روستا به عنوان روستاهای نمونه گردشگری وجود دارد (میراث فرهنگی شهرستان کاشمر، ۱۴۰۴). برای پاسخ گویی به سؤال موردنظر پژوهش، از جامعه آماری ۲۸ کارشناس که شامل (اساتید دانشگاه، کارشناسان خبره از ادارات میراث فرهنگی و گردشگری و فعالان حوزه گردشگری) و روش گلوله برفی بهره گرفته شد و تا نقطه اشباع ادامه پیدا کرد. برای تجزیه و تحلیل داده ها از روش های آماری توصیفی (میانگین، انحراف معیار، واریانس) و استنباطی (آزمون t نمونه ای) استفاده شده است. بازه زمانی تحقیق نیز ۱۴۰۳-۱۴۰۴ است. در این مطالعه، پس از طراحی پرسشنامه، روایی^۱ و پایایی^۲ مورد ارزیابی قرار گرفت. روایی محتوایی^۳ توسط پنلی متشکل از چند استاد متخصص در حوزه مربوطه بررسی شد. بر اساس بازخوردهای دریافتی، اصلاحات جزئی در برخی گویه ها اعمال گردید تا اطمینان حاصل شود که پرسشنامه به طور دقیق متغیرهای مورد نظر را اندازه گیری می کند. برای سنجش پایایی، از آزمون آلفای کرونباخ استفاده شد. این آزمون بر روی نمونه مقدماتی اجرا گردید و ضریب آلفای کرونباخ کلی پرسشنامه برابر با ۰/۹۴۷ محاسبه شد. این مقدار که به طور قابل توجهی بالاتر از آستانه قابل قبول (۰/۷) است، نشان دهنده پایایی بسیار بالای پرسشنامه است. نتایج حاصل از این ارزیابی ها نشان می دهد که پرسشنامه از روایی محتوایی و پایایی داخلی مطلوبی برخوردار است.

1. Validity
2. Reliability
3. Content validity

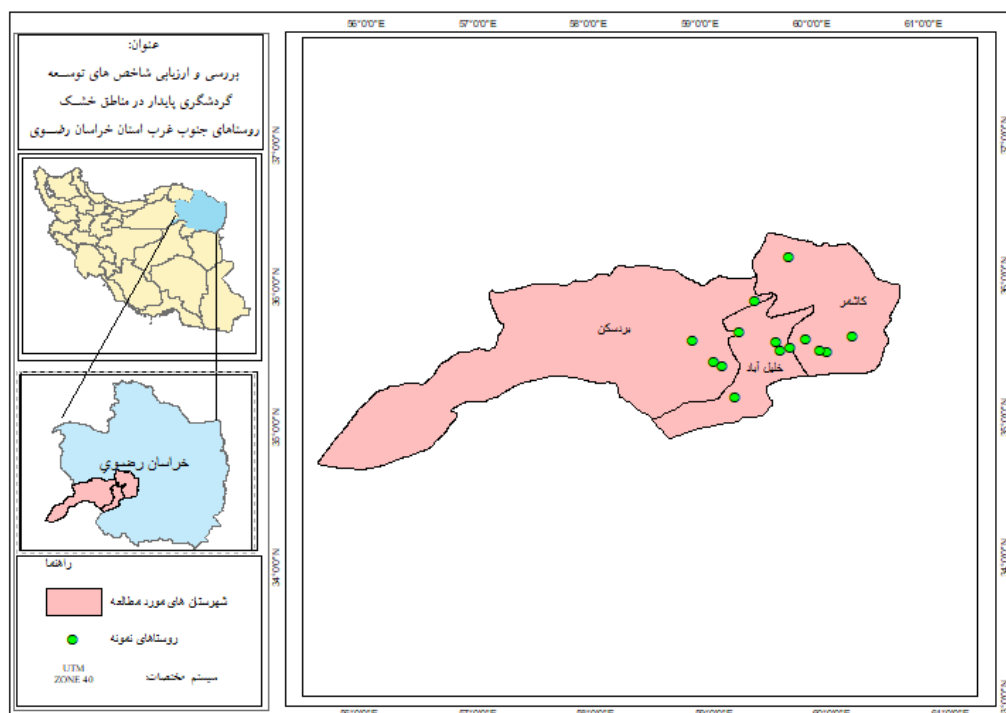

جدول ۳- پایایی ابزار پژوهش

تعداد گویه‌ها	آلفای کرونباخ مبتنی بر اقلام استاندارد شده	آلفای کرونباخ
۳۹	۰/۹۴۶	۰/۹۴۷

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۴

محدوده مورد مطالعه شامل شهرستان‌های جنوب غرب استان خراسان رضوی است. استان خراسان رضوی در شمال شرقی کشور بین ۵۶ درجه و ۱۹ دقیقه تا ۶۱ درجه و ۱۶ دقیقه طول شرقی و ۳۳ درجه و ۵۲ دقیقه تا ۳۷ درجه و ۴۲ دقیقه عرض جغرافیایی شمالی قرار گرفته و از شمال به کشور ترکمنستان، از شرق به افغانستان، از غرب و شمال غربی به استان‌های خراسان شمالی، سمنان و از جنوب و جنوب غربی به استان‌های خراسان جنوبی و یزد محدود است (تقوایی، ۱۳۹۷: ۳۵). قلمرو مطالعه شامل سه شهرستان کاشمر، بردسکن و خلیل آباد است (شکل ۱) که بنا بر سرشماری ۱۴۰۰ دارای ۱۵۳ آبادی، ۱۴۱۶۵۱ نفر جمعیت (۴۴۷۳۲ خانوار) و جمعیت روستایی ۲۹۲۵۳ نفر (۸۴۲۸ خانوار) می‌باشد (مرکز آمار ایران ۱۴۰۰). این منطقه با پیشینه تاریخی طولانی، آثار متعدد فرهنگی و گردشگری و تنوع محیطی شامل کوهستان، کویر، دریاچه نمک، روستاهای بیلاقی، چشمه‌ها، رودخانه‌های فصلی و ... ظرفیت بالایی برای گردشگری ملی و منطقه‌ای دارد. وجود تأسیسات اقامتی و پذیرایی، گوناگونی اقلیم، محصولات کشاورزی، معماری، پوشاک و آیین‌های محلی بر جذابیت فرهنگی و زیست محیطی آن افزوده و جاذبه‌های گردشگری آن در دو گروه اصلی قابل طبقه‌بندی است. الف- جاذبه‌های انسانی و تاریخی: اماکن یادمانی و تاریخی، آیین‌های مذهبی و ملی، مراسم سنتی، پوشاک، خوراک، معماری سنتی، صنایع دستی، ورزش‌های بومی و مکان‌های سیاحتی و مذهبی. ب- جاذبه‌های طبیعی: مناطق کویری، پارک‌های جنگلی دست‌ساز، نواحی حفاظت‌شده، تفرجگاه‌ها، مناطق کوهستانی و بیلاقی، آبشارها، چشمه‌ها و آب‌های معدنی، تاکستان‌های انگور و مزارع دیدنی کشاورزی.

شکل ۱- نقشه محدوده مورد مطالعه

۴- یافته ها و تحلیل داده

یافته های توصیفی نشان داد که بیشترین فراوانی سنی مربوط به گروه ۳۱ تا ۴۵ سال (۵۷/۱٪) و کمترین به گروه ۱۸ تا ۳۰ سال (۳/۶٪) بود. از نظر جنسیت، ۷۸/۶٪ مرد و ۲۱/۴٪ زن بودند. از لحاظ تحصیلات، دارندگان مدرک دکترا با ۶۰/۷٪ بیشترین و کارشناسی ارشد با ۳۵/۷٪ در رتبه بعد قرار داشتند. مشاغل غالب شامل اعضای هیئت علمی و مدرسان دانشگاه با ۵۷/۱٪ بود و از نظر سابقه فعالیت، گروه دارای ۲ تا ۷ سال تجربه کاری در زمینه گردشگری با ۳۹/۳٪ سهم بیشتری داشت. این نتایج نشان می دهد که جامعه آماری پژوهش عمدتاً از متخصصان با تجربه و تحصیلات عالی تشکیل شده که توان تحلیلی بالایی برای بررسی شاخص های توسعه پایدار گردشگری در مناطق خشک جنوب غرب استان خراسان رضوی دارند.

جدول ۴- توزیع شاخص های جامعه آماری

گروه	شاخص	فراوانی	درصد فراوانی	گروه	شاخص	فراوانی	درصد فراوانی
سنی	۱۸-۳۰	۱	۳/۶	شغل	هیئت علمی و مدرس دانشگاه	۱۶	۵۷/۱
	۳۱-۴۵	۱۶	۵۷/۱		فعال رسانه	۱	۳/۶
	۴۶-۶۰	۹	۳۲/۱		کارمند	۲	۷/۱
	بالای ۶۰	۲	۷/۱		دهیار	۲	۷/۱
	مجموع	۲۸	۱۰۰		تولیدر و خدمات مسافرتی و گردشگری	۲	۷/۱
جنسیت	مرد	۲۲	۷۸/۶	سابقه فعالیت	شهردار	۱	۳/۶
	زن	۶	۲۱/۴		کارشناس میراث فرهنگی	۲	۷/۱
	مجموع	۲۸	۱۰۰		دیجیتال مارکتینگ	۱	۳/۶
	کارشناسی	۱	۳/۶		فرهنگی	۱	۳/۶
تحصیلات	کارشناسی ارشد	۱۰	۳۵/۷	گردشگری	مجموع	۲۸	۱۰۰
	دکترا و بالاتر	۱۷	۶۰/۷		۲ تا ۷ سال	۳۹/۳	۱۱
	مجموع	۲۸	۱۰۰		۸ تا ۱۴ سال	۳۲/۱	۹
					۱۵ تا ۲۱ سال	۱۸	۵
					۲۲ تا ۲۸ سال	۱۰/۶	۳
					مجموع	۱۰۰	۲۸

مأخذ: یافته های پژوهش، ۱۴۰۴

در ادامه یافته های توصیفی ابعاد مختلف توسعه پایدار گردشگری منطقه مورد مطالعه ارائه شده است. در بعد زیست محیطی: ۱۰ گویه مورد بررسی قرار گرفته است (جدول ۵). پاسخ کارشناسان نشان دهنده اهمیت بالای این شاخص ها در توسعه گردشگری پایدار روستایی در مناطق خشک جنوب غرب خراسان رضوی است. میانگین ۳/۹ تا ۴/۳ نیز نشان دهنده ارزیابی مثبت کارشناسان است.

شاخص های «برگزاری تورهای اکولوژیکی در بیابان های بکر» (میانگین ۴/۳) و «جاذبه های طبیعی بکر» (میانگین ۴/۹) با درصد بالای پاسخ های «زیاد» و «خیلی زیاد» (۹۹/۲٪ و ۹۲/۸٪)، اهمیت بالایی دارند. این نتایج بیانگر آن است که ویژگی های طبیعی و بکر بیشترین نقش را در جذب گردشگر دارند. از طرف دیگر، شاخص «بازیفات و مدیریت پسماند»

(میانگین ۴/۳) با ۶۲/۹٪ پاسخ‌های «کم» و «متوسط»، کمترین اهمیت را دارد؛ این موضوع نشان می‌دهد که زیرساخت‌های زیست‌محیطی در روستاها هنوز کافی نیست و نیازمند سرمایه‌گذاری و آموزش است.

جدول ۵- یافته‌های توصیفی شاخص‌های زیست‌محیطی

شاخص‌های طبیعی و زیست‌محیطی	خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد	میانگین	انحراف معیار
برخورداری از جاذبه‌های طبیعی بکر	۰	۰	۲	۱۳	۱۳	۴/۳۹	۰/۶۳
درصد	۰	۰	۷/۱	۴۶/۴	۴۶/۴		
وجود جاذبه‌های گردشگری کشاورزی	۰	۲	۵	۷	۱۳	۴/۱۵	۰/۹۹
درصد	۰	۷/۴	۱۸/۵	۲۵/۹	۴۸/۱		
وجود حیات‌وحش و گونه‌های گیاهی مقاوم به خشکی	۰	۲	۹	۱۳	۴	۳/۶۸	۰/۸۲
درصد	۰	۷/۱	۳۲/۱	۴۶/۴	۱۴/۳		
برخورداری از آسمان صاف برای ستاره‌نگری و تورهای نجومی	۰	۰	۴	۱۱	۱۳	۴/۳۲	۰/۷۲
درصد	۰	۰	۱۴/۳	۳۹/۳	۴۶/۴		
برگزاری تورهای اکولوژیکی بیابان‌های بکر	۰	۰	۲	۱۲	۱۴	۴/۴۳	۰/۶۳
درصد	۰	۰	۷/۱	۴۹/۲	۵۰		
توانمندی‌های موجود در زمینه ژئوتوریسم	۰	۰	۱۴	۸	۶	۳/۷۱	۰/۸۱
درصد	۰	۰	۵۰	۲۸/۶	۲۱/۴		
تنوع زیستی گیاهی و جانوری در پناهگاه‌های تحت حفاظت و جنگل‌های محلی	۰	۳	۱۰	۱۱	۴	۳/۵۷	۰/۸۸
درصد	۰	۱۰/۷	۳۵/۷	۳۹/۳	۱۴/۳		
بازیافت و مدیریت مطلوب پسماندها در سطح روستاها و نواحی گردشگری	۱	۷	۱۰	۸	۱	۳/۰۴	۰/۹۴
درصد	۳/۶	۲۵	۳۵/۷	۲۸/۶	۳/۶		
فعالیت‌های ماجراجویانه	۰	۲	۷	۱۵	۳	۳/۷۰	۰/۷۸
درصد	۰	۷/۱	۲۵	۳/۵۶	۱۰/۷		
عدم وجود آلودگی‌های محیطی	۰	۱	۸	۱۳	۴	۳/۷۷	۰/۷۶
درصد	۰	۳/۶	۲۸/۶	۴۶/۴	۱۴/۳		

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۴

بررسی شاخص‌های اجتماعی-فرهنگی توسعه گردشگری پایدار در جنوب غرب استان خراسان رضوی نشان‌دهنده توزیع متوازن و اهمیت بالای این شاخص‌ها از دیدگاه کارشناسان است (میانگین کلی حدود ۳/۹۴، انحراف معیار ۰/۸۲). شاخص‌های برجسته مانند آداب و رسوم بومی و سنت‌های محلی (میانگین ۴/۲۱) نقش محوری در جذب گردشگر و تقویت هویت فرهنگی روستاها دارند. این شاخص به‌ویژه در مناطق خشک که فرهنگ بومی با شرایط اقلیمی سازگار شده است، می‌تواند به‌عنوان جاذبه فرهنگی پایدار عمل کند. همچنین برگزاری نمایشگاه‌های لباس و صنایع‌دستی محلی (میانگین ۴/۱۴) پتانسیل اقتصادی و فرهنگی بالایی دارد و می‌تواند تعامل مستقیم گردشگران با جامعه روستایی را افزایش دهد. برخی شاخص‌ها مانند ویژگی‌های انسانی منحصربه‌فرد جوامع محلی (میانگین ۳/۶۴) و مشارکت مردم در تصمیم‌گیری‌های گردشگری (میانگین ۳/۷۰) نیازمند تقویت و برنامه‌ریزی آموزشی و مدیریتی هستند تا اثرات مدرنیزاسیون کاهش و مشارکت جامعه‌محور افزایش یابد.

شاخص‌های تاریخی و سازگار با اقلیم خشک نیز اهمیت دارند؛ آثار باستانی و بناهای تاریخی (میانگین ۴/۰۰) نشان‌دهنده پتانسیل تاریخی منطقه است، وجود قنات‌ها و سیستم‌های آبیاری سنتی (میانگین ۴/۱۴) به‌عنوان نماد سازگاری

فرهنگی با اقلیم خشک و جاذبه اکوتوریستی عمل می کند. معماری بومی سازگار با اقلیم (میانگین ۴/۰۳) نیز اهمیت سازه های محلی مانند خانه های خشتی و بادگیرها را در توسعه پایدار گردشگری نشان می دهد.

جدول ۶- یافته های توصیفی شاخص های اجتماعی- فرهنگی

شاخص های اجتماعی فرهنگی	خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد	میانگین	انحراف معیار
آثار باستانی و بناهای تاریخی	۰	۰	۷	۱۴	۷	۴	۰/۷۲
وجود قنات ها و سیستم های آبیاری سنتی	۰	۱	۳	۱۵	۹	۴/۱۴	۰/۷۵
آداب و رسوم بومی و سنت های بومی- محلی	۱	۰	۳	۱۲	۱۲	۴/۲۱	۰/۹۱
برگزاری نمایشگاه های لباس و صنایع دستی محلی	۱	۰	۵	۱۰	۱۲	۴/۱۴	۰/۹۷
معماری بومی سازگار با اقلیم (خانه های خشتی، بادگیرها، یخدان ها)	۰	۱	۶	۱۲	۹	۴/۰۳	۰/۸۳
غذاهای محلی، محصولات کشاورزی/ دامی و سوغات	۰	۰	۵	۱۴	۹	۴/۱۴	۰/۷۰
مراسمات محلی مذهبی و آیین های محلی	۰	۰	۸	۱۱	۸	۴	۰/۷۸
ویژگی های انسانی منحصربه فرد جوامع محلی روستایی	۰	۲	۱۰	۱۲	۴	۳/۶۴	۰/۸۲
مشارکت مردم محلی در تصمیم گیری ها و امور مربوط به گردشگری	۰	۲	۹	۱۱	۵	۳/۷۰	۰/۸۶
برنامه های تفریحی مبتنی بر ورزش های بومی- محلی	۰	۲	۹	۱۴	۲	۳/۵۹	۰/۷۴
رضایتمندی جامعه محلی از ترویج و توسعه گردشگری	۰	۰	۸	۱۲	۷	۳/۹۶	۰/۷۵
احیاء فعالیت ها و جشنواره ها و معماری بومی- محلی نواحی روستایی	۰	۰	۷	۱۴	۶	۳/۹۶	۰/۷۰
عدم یا کم بودن تعارضات و اختلافات جامعه محلی و گردشگران	۰	۰	۱۳	۸	۶	۳/۷۴	۰/۸۱
حس غرور و هویت محلی در نواحی روستایی	۰	۱	۸	۱۰	۸	۳/۹۲	۰/۸۷

مأخذ: یافته های پژوهش، ۱۴۰۴

در بعد اقتصادی، میانگین کلی شاخص ها ۴/۰۶ و انحراف معیار ۰/۹۶ نشان دهنده اهمیت بالای شاخص ها و تنوع نسبی دیدگاه کارشناسان است. این بعد، بر درآمدزایی، اشتغال و توانمندسازی اقتصادی جوامع روستایی در مناطق خشک جنوب غرب خراسان رضوی تمرکز دارد و نقش کلیدی در پایداری گردشگری ایفا می کند. شاخص های برجسته اقتصادی شامل: اشتغال پایدار و فرصت های شغلی مستقیم و غیرمستقیم از گردشگری (میانگین ۴/۲۵)، گردشگری را به عنوان موتور محرکه اشتغال در روستاهای با کشاورزی محدود به دلیل خشکی نشان می دهد. درصد بالای پاسخ های «خیلی زیاد» (۵۶/۳)

بیانگر اجماع بر اهمیت این شاخص است. بازارچه‌های سنتی صنایع دستی (میانگین ۴/۱۷) با تقویت زنجیره ارزش اقتصادی محلی، تجاری‌سازی محصولات روستایی و درآمدزایی مستقیم خانوارها را تسهیل می‌کند. اشتغال حاصل از مهارت‌های بومی زنان روستایی و مرتبط با گردشگری (میانگین ۴/۱۴)، توانمندسازی زنان و کاهش نابرابری‌های جنسیتی را ارتقا می‌دهد. ایجاد فعالیت‌های خدماتی و سرمایه‌گذاری عمومی-خصوصی (میانگین ۴/۲۱) نیز برای غلبه بر محدودیت منابع در منطقه ضروری است. شاخص‌های با میانگین پایین‌تر مانند ایجاد زمینه پس‌انداز خانوارها (میانگین ۳/۸۵) و تنوع فعالیت‌های گردشگری و درآمدزایی مستقیم خانوارها (میانگین ۴/۰۷ با توزیع متوسط) نیز نشان می‌دهند که برنامه‌ریزی مالی و حمایتی و تنوع‌بخشی به فعالیت‌ها برای تضمین پایداری اقتصادی ضروری است. همچنین، شاخص‌هایی مانند بازارچه‌های محلی فروش محصولات کشاورزی و دامی بدون واسطه (میانگین ۴/۰۰) و تسهیلات بانکی برای فعالیت‌های گردشگری (میانگین ۴/۰۰) اهمیت بهینه‌سازی درآمد خانوار و حمایت مالی را تأکید می‌کنند، به‌ویژه در روستاهای خشک که منابع محدود و پراکنش جمعیتی تأثیرگذار است. شاخص گردشگری ارزان و پایین بودن هزینه‌ها (میانگین ۳/۹۶) نیز نشان می‌دهد که جذابیت اقتصادی برای گردشگران می‌تواند حجم بازدیدها را افزایش و به رشد اقتصاد محلی کمک کند.

جدول ۷- یافته‌های توصیفی شاخص‌های اقتصادی

شاخص‌های اقتصادی	خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد	میانگین	انحراف معیار
وجود بازارچه‌های محلی فروش محصولات کشاورزی و دامی بدون واسطه	۱	۲	۲	۱۴	۹	۴	۱/۰۱
	۳/۶	۷/۱	۷/۱	۵۰	۳۲/۱		
اشتغال پایدار و فرصت‌های شغلی مستقیم و غیرمستقیم از گردشگری	۰	۳	۲	۸	۱۵	۴/۲۵	۱
	۰	۱۰/۷	۷/۱	۲۸/۶	۳/۵۶		
بازارچه‌های سنتی صنایع دستی	۰	۱	۶	۸	۱۳	۴/۱۷	۰/۹۰
	۰	۳/۶	۲۱/۴	۲۸/۶	۴۶/۴		
اشتغال از مهارت‌های بومی زنان روستایی مرتبط با گردشگری	۰	۳	۳	۹	۱۳	۴/۱۴	۱
	۰	۱۰/۷	۱۰/۷	۲۳/۱	۴۶/۴		
ایجاد فعالیت‌های خدماتی و سرمایه‌گذاری بخش خصوصی و دولتی	۰	۲	۲	۱۲	۱۲	۴/۲۱	۰/۸۷
	۰	۷/۱	۷/۱	۴۲/۹	۴۲/۹		
فعالیت‌های گردشگری و افزایش درآمد خانوار روستایی (کسب و کارهای محلی)	۰	۲	۴	۱۱	۷	۴/۰۷	۰/۹۱
	۰	۷/۱	۱۴/۳	۳۹/۳	۲۵		
تسهیلات بانکی برای فعالیت‌های گردشگری و ارتقاء سطح اقتصادی خانوار	۱	۲	۵	۷	۱۲	۴	۱/۱۴
	۳/۶	۷/۱	۱۷/۹	۲۵	۴۲/۹		
ایجاد زمینه پس‌انداز برای خانوارها	۰	۲	۷	۱۱	۷	۳/۸۵	۰/۹۰
	۰	۷/۱	۲۵	۳۹/۳	۲۵		
گردشگری ارزان و پایین بودن هزینه‌های گردشگران	۱	۰	۶	۱۲	۸	۳/۹۶	۰/۹۳
	۳/۶	۰	۲۱/۴	۴۲/۹	۲۸/۶		

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۴

در بعد مدیریتی-زیرساختی، میانگین کلی شاخص ها ۳/۹۲ و با انحراف معیار ۱/۰۳ نشان دهنده سطح مطلوب اما نیازمند بهبود است. این بعد بر دسترسی، مدیریت ظرفیت و پایداری خدمات گردشگری در مناطق خشک جنوب غرب خراسان رضوی تمرکز دارد.

شاخص های برجسته شامل: دسترسی به زیرساخت های گردشگری و خدمات پایه (میانگین ۴/۱) اهمیت سرمایه گذاری در جاده، آب و برق را برای تسهیل حضور گردشگران برجسته می کند. در مناطق خشک، محدودیت های طبیعی، چالش های دسترسی را افزایش داده و انحراف معیار ۰/۶ نشان دهنده تفاوت بین روستاها است. دسترسی به امکانات و خدمات متنوع گردشگری (میانگین ۴/۰۷) مانند اقامتگاه ها و حمل و نقل، مکمل شاخص قبلی است و ضرورت تنوع خدمات برای افزایش رضایت گردشگران را نشان می دهد. مدیریت ظرفیت و تعداد بهینه گردشگران (میانگین ۳/۹۲) اهمیت کنترل فشار بر منابع طبیعی و جلوگیری از تخریب محیط را در مناطق خشک تأیید می کند.

وجود نیروهای متخصص و آموزش دیده (میانگین ۳/۷۵) نشان دهنده چالش نیروی انسانی است و نیاز به برنامه های آموزشی و توانمندسازی محلی دارد. برند بودن و شناخت مقصد گردشگری (میانگین ۳/۷۷) نیز نیاز به کمپین های بازاریابی و معرفی منطقه دارد تا پتانسیل گردشگری به حداکثر برسد. کیفیت خدمات گردشگری و رضایت گردشگران (میانگین ۳/۸۹) می تواند با استانداردسازی، آموزش کارکنان و بهبود زیرساخت ها ارتقاء یابد.

جدول ۸- یافته های توصیفی شاخص های مدیریتی-زیرساختی

شاخص های مدیریتی-زیرساختی	خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد	میانگین	انحراف معیار
دسترسی به زیرساخت های گردشگری و خدمات پایه در نواحی روستایی	۱	۱	۵	۸	۱۳	۴/۱	۱/۰۶
سطح بهینه و مطلوب خدمات گردشگری و رضایتمندی گردشگران از امکانات	۱	۰	۹	۹	۹	۳/۸۹	۰/۹۹
تعداد بهینه گردشگران و عدم ایجاد خسارات به محیط و جاذبه های گردشگری	۱	۰	۸	۹	۹	۳/۹۲	۰/۹۹
دسترسی به زیرساخت ها، امکانات و خدمات مختلف	۰	۲	۶	۸	۱۲	۴/۰۷	۰/۹۷
وجود نیروهای متخصص، آموزش دیده و با تجربه در امور گردشگری منطقه	۱	۳	۷	۸	۹	۳/۷۵	۱/۱۴
برند بودن و شناختگی نواحی روستایی منطقه به عنوان مقصد گردشگری	۱	۲	۵	۱۳	۶	۳/۷۷	۱/۰۱

مأخذ: یافته های پژوهش، ۱۴۰۴

در تحلیل نتایج آزمون نرمالیتی داده ها با استفاده از آمار توصیفی چولگی و کشیدگی در نرم افزار SPSS، مشاهده می شود که برای شاخص های طبیعی و زیست محیطی و فرهنگی-اجتماعی و اقتصادی مقادیر Z-score چولگی و کشیدگی کمتر از ۱/۹۶ است و نشان دهنده توزیع نرمال داده ها می باشد. این امر امکان استفاده از آزمون های پارامتریک را برای این ابعاد فراهم می کند. در مقابل، برای شاخص های مدیریتی-زیرساختی، مقادیر Z-score چولگی و کشیدگی بیش از آستانه ۱/۹۶ است که حاکی از عدم نرمالیتی توزیع است. این عدم تقارن (چولگی منفی قابل توجه) و کشیدگی مثبت در این ابعاد ممکن است ناشی از ناهمگونی پاسخ ها یا تأثیر عوامل خارجی باشد که باید از آزمون های ناپارامتریک یا تحولات داده ای برای تحلیل های بعدی استفاده شود.

جدول ۹- نتایج آزمون نرمال بودن

نتیجه آزمون	کشیدگی		چولگی		شاخص‌ها
	خطا	ضریب	خطا	ضریب	
تأیید نرمال	۰/۹۰۲	-۰/۳۰۳	۰/۴۶۴	۰/۰۶۰	طبیعی و زیست‌محیطی
تأیید نرمال	۰/۸۸۷	-۰/۲۹۳	۰/۴۵۶	-۰/۰۹۹	فرهنگی - اجتماعی
تأیید نرمال	۰/۸۷۲	۱/۲۰۹	۰/۴۴۸	-۱/۳۱۴	اقتصادی
رد نرمال	۰/۸۸۷	۲/۶۱۵	۰/۴۵۶	-۱/۳۰۵	مدیریتی - زیرساختی
تأیید نرمال	۰/۹۳۵	۰/۹۵۰	۰/۴۸۱	-۱/۷۳۴	کل شاخص‌ها

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۴

در این بخش، یافته‌های استنباطی داده‌های جمع‌آوری شده از پرسشنامه ارائه شده است. برای تحلیل استنباطی، از آزمون تی تک نمونه^۱ استفاده شده است. این آزمون به منظور مقایسه میانگین نمرات هر بعد با مقدار آزمون (Test Value = 3)، نقطه میانی مقیاس لیکرت پنج درجه‌ای (۱=خیلی کم تا ۵=خیلی زیاد)، انجام شده است.

در بُعد طبیعی و زیست‌محیطی، شاخص‌هایی مانند برخورداری از جاذبه‌های طبیعی بکر، وجود جاذبه‌های گردشگری کشاورزی، برخورداری از آسمان صاف برای ستاره‌نگری و تورهای نجومی، برگزاری تورهای اکولوژیکی بیابان‌های بکر و ... در مناطق خشک جنوب غرب استان خراسان رضوی (شهرستان‌های خلیل‌آباد، بردسکن، کاشمر)، مورد ارزیابی قرار گرفت. این بعد بخش کلیدی از شاخص‌های توسعه گردشگری روستایی را تشکیل می‌دهد، زیرا مناطق خشک اغلب با چالش‌هایی مانند کمبود آب و پوشش گیاهی محدود مواجه هستند، اما پتانسیل‌های منحصربه‌فردی مانند مناظر کویری و میراث طبیعی ارائه می‌دهند. همان‌طور که در جدول ۱۰ مشاهده می‌شود، میانگین نمرات بعد طبیعی برابر با ۳/۹۴ است که نشان‌دهنده سطح بالایی از توافق پاسخ‌دهندگان با شاخص‌های این بعد است. انحراف معیار ۰/۴۷ بیانگر پراکندگی کم در پاسخ‌ها است که می‌تواند ناشی از همگنی ادراکات در مطالعه موردی باشد. مقدار تی محاسبه شده برابر با ۱۰/۵۶ است که در سطح معنی‌داری کمتر از ۰/۰۰۱ قرار دارد؛ بنابراین میانگین نمرات بعد طبیعی به طور معنی‌داری بالاتر از سطح حد مطلوبیت (۳) است. تفاوت میانگین مثبت (۰/۹۴) نشان‌دهنده توافق قوی پاسخ‌دهندگان با پتانسیل‌های طبیعی مناطق مورد مطالعه برای توسعه گردشگری روستایی است. بازه اطمینان ۹۵٪ نیز تأیید می‌کند که این تفاوت در جامعه آماری تکرارپذیر است. یافته‌های حاضر، با t-value بسیار بالا (۱۰/۵۶)، این پتانسیل را در جنوب غرب خراسان رضوی تقویت می‌کند. این نتایج نشان می‌دهد که ویژگی‌های طبیعی، فرصت‌های منحصربه‌فردی برای گردشگری پایدار فراهم می‌کنند. تفاوت میانگین مثبت و توافق بالا بیانگر آن است که کارشناسان بر اهمیت حفاظت و بهره‌برداری بهینه از منابع طبیعی در روستاهای مورد مطالعه نیز اتفاق نظر دارند. از منظر کاربردی، یافته‌ها ضرورت سیاست‌گذاری‌های حفاظتی مانند ایجاد اکوپارک‌های کویری و مدیریت پایدار منابع طبیعی را تقویت می‌کنند تا جاذبه‌های طبیعی بدون تخریب محیط‌زیست، مورد بهره‌برداری اقتصادی و گردشگری قرار گیرند.

در بعد فرهنگی-اجتماعی، نتایج آزمون t تک‌نمونه‌ای (جدول ۱۰) بیانگر وضعیت مطلوب این بعد در الگوی توسعه گردشگری روستایی جنوب غرب استان خراسان رضوی است. میانگین محاسبه شده (۳/۹۳) که به طور معناداری بالاتر از حد متوسط (۳) قرار دارد، نشان‌دهنده ارزیابی مثبت پاسخ‌دهندگان از مؤلفه‌هایی نظیر حفظ هویت فرهنگی، تعاملات اجتماعی، آداب و رسوم بومی و مشارکت جامعه محلی در فعالیت‌های گردشگری است. انحراف معیار پایین (۰/۴۶) حاکی از پراکندگی اندک پاسخ‌ها و همگرایی دیدگاه‌های جامعه محلی می‌باشد که می‌تواند ناشی از ساختار فرهنگی نسبتاً همگون روستاهای

1. One-Sample t-Test

منطقه و اشتراک در الگوهای رفتاری و ارزشی باشد. مقدار آماره $t(55/10)$ در سطح معناداری کمتر از $0/001$ ، بیانگر تفاوت معنادار میانگین این بعد با مقدار مبنا بوده و فرض صفر را رد می کند. این یافته نشان می دهد که سرمایه های فرهنگی - اجتماعی در منطقه مورد مطالعه، نه تنها به عنوان عامل مکمل، بلکه به عنوان یکی از پیشران های اصلی توسعه گردشگری روستایی در مناطق خشک عمل می کنند. در چنین مناطقی که محدودیت های محیطی و اقلیمی وجود دارد، اتکای بیشتر بر ظرفیت های نظیر فرهنگ بومی، مشارکت اجتماعی و هویت محلی، می تواند نقش تعیین کننده ای در پایداری و مقبولیت اجتماعی برنامه های گردشگری ایفا کند.

در بعد اقتصادی نتایج آزمون تی تک نمونه ای (جدول ۱۰) قوی ترین پتانسیل اقتصادی گردشگری روستایی را در جنوب غرب خراسان رضوی تبیین می کند. میانگین $4/09$ ، بالاترین مقدار در بین ابعاد مختلف، حاکی از توافق گسترده با شاخص های درآمدی، اشتغال زایی و سرمایه گذاری است. انحراف معیار $0/81$ ، نشان دهنده تنوع فرصت های اقتصادی در روستاهای مورد مطالعه از صنایع دستی تا اقامتگاه های بوم گردی است. آماره تی $(7/11)$ با سطح معناداری کمتر از $0/001$ ، فرض صفر را رد کرده و اختلاف از میانگین $1/09$ را تأیید می کند. بازه اطمینان 95% اعتبار آماری این یافته را در سطح جامعه بزرگ تر تضمین و تأثیر عملی بعد اقتصادی را بر رفاه روستایی برجسته می سازد. این یافته، با مدل گردشگری پایدار همخوانی دارد؛ بنابراین، بعد اقتصادی محرک اصلی الگو و کلید خروج از مهاجرت روستایی است که سیاست های حمایتی را ضروری می سازد.

همچنین نتایج آزمون تی برای بعد مدیریتی زیرساختی (جدول ۱۰) مطلوبیت متوسط اما معنی دار این بعد را نشان می دهد. میانگین $3/91$ ، توافق با سیاست گذاری، زیرساخت و هماهنگی نهادی را تأیید می کند. انحراف معیار $0/85$ ، بالاترین در میان ابعاد، تنوع چالش های مدیریتی در روستاهای پراکنده خراسان را منعکس می نماید. آماره تی $(5/65)$ با سطح معناداری کمتر از $0/001$ ، فرض صفر را رد کرده و اختلاف از میانگین $0/91$ را تأیید می کند. بازه اطمینان 95% اعتبار آماری این یافته را در سطح بزرگ تر تضمین می نماید. این با مدل مدیریت گردشگری و نظریه پیچیدگی مدیریتی همخوانی دارد. بر این اساس، بعد مدیریتی تعادل بخش الگو و نیازمند سرمایه گذاری دولتی است؛ بنابراین یافته های کلی مطلوبیت بالای تمام ابعاد را برای الگوی توسعه گردشگری روستایی در جنوب غرب خراسان رضوی تأیید می کند.

جدول ۱۰- نتایج آزمون تی تک نمونه در ابعاد مختلف پژوهش

میانگین	انحراف معیار	درجه آزادی	میزان معناداری	اختلاف از میانگین	آماره t	اختلاف از فاصله اطمینان در سطح ۹۵٪	
						بالا	پایین
۳/۹۴	۰/۴۷	۲۷	۰/۰۰۰	۰/۹۴	۱۰/۵۶	۱/۱۲	۰/۷۶
۳/۹۳	۰/۴۶	۲۷	۰/۰۰۰	۰/۹۳	۱۰/۵۵	۱/۱۱	۰/۷۵
۴/۰۹	۰/۸۱	۲۷	۰/۰۰۰	۱/۰۹	۷/۱۱	۱/۴۰	۰/۷۷
۳/۹۱	۰/۸۵	۲۷	۰/۰۰۰	۰/۹۱	۵/۶۵	۱/۲۴	۰/۵۸

مأخذ: یافته های پژوهش، ۱۴۰۴

۵- بحث و فرجام

در مناطق خشک، ارزیابی شاخص های توسعه ی گردشگری پایدار اهمیت زیادی دارد؛ زیرا این نواحی با محدودیت های اقلیمی و شکنندگی بوم زیستی مواجه اند. پایداری گردشگری در چنین محیط هایی بر پایه ی شناخت ظرفیت های طبیعی و فرهنگی، سنجش

شاخص‌های زیست‌محیطی، اقتصادی و اجتماعی استوار است. این رویکرد، ضمن کاهش فشارهای محیطی، به ایجاد همزیستی میان فعالیت‌های انسانی و طبیعت و شکل‌گیری الگوهای ژئوتوریسم و اکوتوریسم پایدار کمک می‌کند. هدف از این بررسی و ارزیابی شاخص‌های توسعه گردشگری پایدار در مناطق خشک با تأکید بر ظرفیت‌های بوم‌زیستی در روستاهای جنوب غربی استان خراسان رضوی بود که پرسشنامه شامل چهار بعد اصلی طبیعی، اقتصادی، اجتماعی-فرهنگی و مدیریتی- زیرساختی بر اساس چارچوب نظری توسعه‌ی پایدار طراحی شد.

برای پاسخ به سؤال پژوهش، از آزمون تی تک نمونه با مقدار آزمون ۳ (نقطه‌ی میانی مقیاس لیکرت پنج‌درجه‌ای) استفاده گردید تا میزان مطلوبیت هر بعد سنجیده شود. نتایج نشان داد که بعد طبیعی با میانگین $3/94$ و آماره تی برابر با $10/56$ ، بیشترین توافق را درباره‌ی وجود جاذبه‌های طبیعی بکر، تورهای اکولوژیکی و قابلیت‌های زیست‌محیطی دارد؛ به‌طوری‌که سطح معناداری کمتر از $0/001$ تأییدکننده‌ی قابلیت بسیار بالا برای توسعه‌ی گردشگری است. بعد اجتماعی-فرهنگی نیز با میانگین $3/93$ و تی $10/55$ ، بر حفظ هویت فرهنگی، مشارکت محلی و تعاملات اجتماعی تأکید دارد و همگنی ادراکات میان پاسخ‌دهندگان را نشان می‌دهد. در بعد اقتصادی میانگین $4/09$ و تی $71/11$ ، قوی‌ترین پتانسیل اقتصادی در قالب اشتغال‌زایی، درآمدزایی و سرمایه‌گذاری‌های بوم‌گردی را نمایان کرده است. در نهایت، بعد مدیریتی-زیرساختی با میانگین $3/91$ و تی $5/65$ ، مطلوبیت متوسط ولی معنی‌دار را در زمینه‌ی سیاست‌گذاری، زیرساخت و هماهنگی نهادی نشان می‌دهد. در مجموع، نتایج آزمون‌ها در سطح معناداری کمتر از $0/001$ فرض صفر را در هر چهار بعد رد کرده و مطلوبیت بالای شاخص‌های توسعه‌ی گردشگری روستایی در مناطق خشک را تأیید می‌کند. این یافته‌ها تأکید دارند که ظرفیت‌های بوم‌زیستی طبیعی، سرمایه‌ی اجتماعی، فرصت‌های اقتصادی و بهبود سازوکارهای مدیریتی می‌توانند به شکل یکپارچه، شاخص‌های مناسبی برای پایداری چهاربعدی گردشگری روستایی را در جنوب غرب خراسان رضوی تشکیل دهند و مبنای سیاست‌گذاری‌های حفاظتی، حمایتی و سرمایه‌گذاری پایدار واقع شوند.

یافته‌های این پژوهش با نتایج تحقیق مرادی و همکاران (۱۴۰۱)؛ میرلطفی و همکاران (۱۳۹۹)؛ افصح حسینی و همکاران (۱۳۹۸)، شهرکی و همکاران (۱۴۰۴)، لوگونجان و همکاران (۲۰۱۷)، نمث و موفتی (۲۰۲۴) هم سو است. این محققان بیان کردند که نه تنها شاخص‌های بومی‌سازی شده گردشگری پایدار در مناطق خشک بسیار مهم است بلکه نقش کلیدی در پایدار جمعیت و کاهش مهاجرت و افزایش اشتغال‌زایی در این مناطق محسوب می‌شود؛ اما تفاوت این تحقیق با پژوهش صورت گرفته بیشتر مربوط به ویژگی‌های خاص مناطق مانند داشتن جاذبه‌های خاص یا سیاست‌گذاری اجرایی آن‌ها بوسیله دولت‌های محلی و مشارکت مردمی بر می‌گردد؛ که از دلایل آن می‌توان به زیرساخت‌ها و زیربنای گردشگری، اقتصادی و مالی و سیاسی و اجتماعی اشاره کرد.

با توجه به نتایج پیشنهادهای به این شرح قابل ارائه است: ۱- با توجه به اینکه بعد طبیعی بیشترین اهمیت را در بین شاخص‌ها به خود اختصاص داده است، ایجاد و توسعه‌ی اکوپارک‌های کویری در محدوده‌های دارای مناظر بکر و آسمان پاک (مثلاً منطقه‌ی بردسکن و خلیل‌آباد) برای جذب اکوتوریست و رصدگران نجومی پیشنهاد می‌شود. ۲- توجه به مباحث مشارکتی بین ذینفعان در مناطق مورد مطالعه که کمترین میانگین‌ها را به خود اختصاص داده است، در اولویت قرار گیرد. ۳- برنامه‌ریزی خوشه‌ای محلی تولید و خدمات گردشگری (مانند صنایع‌دستی کویری، خوراک سنتی، تورهای نجومی و کشاورزی تجربی) برای تقویت زنجیره‌ی ارزش گردشگری با توجه به گستره جغرافیایی منطقه. ۴- توجه به برگزاری جشنواره‌های بوم‌فرهنگی فصلی (از جمله شب ستاره‌ها، روز کویر و فستیوال مهمان‌نوازی روستایی) برای تقویت پیوند فرهنگی، تعامل اجتماعی و برندسازی مقصد پیشنهاد می‌شود.

۶- منابع

- اسعدی، امیرمحمد، و دوزنده ضیابری، فاضله. (۱۴۰۲). گردشگری آسمان شب و نقش آن در اقتصاد مناطق کویری (مورد مطالعه کویر مصر). <https://doi.org/10.22034/jargs.2023.373909.0>. ۷۴-۵۱، ۱۴ (۵۴)، ۱۴-۵۱.
- اسماعیل زاده، حسن، صرافی، مظفر، و توکلی نیا، جمیله. (۱۳۹۰). تحلیلی بر رویکردهای توسعه گردشگری در اجتماعات محلی. فصلنامه علوم محیطی، ۲۹ (۲)، ۱۱۹-۱۴۲. https://envs.sbu.ac.ir/article_95193.html
- افصح حسینی، فاطمه السادات، ذبیحی، حسین، و جهانشاهلو، لعل. (۱۳۹۸). بررسی علی زیرساخت های گردشگری و رقابت مکانی مقصدهای گردشگری در مناطق خشک، مطالعه موردی: کویر مرنجاب. گردشگری شهری، ۶ (۳)، ۱۲۵-۱۳۹. <https://doi.org/10.22059/jut.2019.259703.496>
- بستانی، علیرضا، و جوانی، خدیجه. (۱۳۹۵). ارزیابی پتانسیل های گردشگری بخش رستاق با استفاده از روش تحلیل سلسله مراتبی AHP. گردشگری و توسعه، ۵ (۱)، ۱۶۲-۱۷۷. <https://doi.org/10.22034/jtd.2020.110386>
- پاپلی یزدی، محمدحسین، و سقایی، مهدی. (۱۳۹۰). گردشگری (ماهیت و مفاهیم) (چاپ پنجم). انتشارات سمت.
- تقوایی، مسعود. (۱۳۹۷). *جغرافیای استان خراسان رضوی: ویژگی های طبیعی، انسانی و فضایی*. انتشارات دانشگاه فردوسی مشهد.
- حاتمی، داوود، رحیمی، وحید، و موسی پور، سید مهدی. (۱۳۹۶). ارزیابی توانمندی های توریسم روستایی و نقش آن در توسعه روستایی، نمونه موردی: بخش لاشار در استان سیستان و بلوچستان. فضای گردشگری، ۸ (۲۴)، ۱۱۵-۱۳۴. <https://www.magiran.com/p2447063>
- حسینی، محمدرضا. (۱۴۰۰). نگاهی به اکوتوریسم در ایران: زیرساخت ها، ظرفیت ها و چالش های توسعه (ویرایش دوم). انتشارات علم.
- خالقیان، فاطمه، و شرفی، علی. (۱۴۰۲). مطالعه ساختاریافته رابطه چشم انداز بیابانی و توسعه گردشگری در مناطق گرم و خشک. کاوش های جغرافیایی مناطق بیابانی، ۱۱ (۱)، ۸۶-۱۰۲. <https://doi.org/10.22034/grd.2022.18597.1538>
- دهقانی، امین، و جمینی، داود. (۱۳۹۹). ظرفیت های اقتصادی گردشگری و توسعه فضاهای روستایی، مورد مطالعه: شهرستان روانسر. فصلنامه روستا و توسعه پایدار فضا، ۱ (۳)، ۳۵-۵۰. <https://doi.org/10.22077/vssd.2021.3993.1018>
- رضایی، محمدرضا، و ساجدی، سعید. (۱۴۰۴). سنجش نگرش جامعه میزبان به توسعه گردشگری در مناطق خشک (مطالعه موردی: شهرستان طبس). مطالعات مدیریت گردشگری عصر هوشمند، ۲ (۱)، ۱۷۶-۱۹۲. <https://doi.org/10.22072/tmsse.2025.2051044.1024>
- رومیانی، احمد. (۱۳۹۸). *ارائه الگویی برای توسعه پایدار مقصدهای گردشگری روستایی با رویکرد برنامه ریزی فضایی*، مطالعه موردی: شرق استان مازندران [رساله دکتری، دانشگاه فردوسی مشهد]. ایران داک. <https://ganj.irandoc.ac.ir/#/articles/aea730c09d80b1863abeacd301eb5bd5>
- سلمانی، محمد، اروچی، حسن، اوسطی، امیرصادق، و رحیمی هرابادی، سعید. (۱۳۹۷). ارزیابی قابلیت های ژئوتوریستی ژئومورفوسایت های مناطق خشک (مورد شناسی: مناطق کویری و بیابانی شهرستان طبس). *جغرافیا و آمایش شهری - منطقه ای*، ۸ (۲۸)، ۲۳۵-۲۵۶. <https://doi.org/10.22111/gaij.2018.4234>
- شایان، حمید، قاسمی، مریم، و محمودی، حمیده. (۱۳۹۹). نقش عوامل مکانی - فضایی بر توسعه گردشگری مذهبی سکونتگاه های روستایی، مورد مطالعه: حوزه نفوذ گردشگاهی کلان شهر مشهد. فصلنامه روستا و توسعه پایدار فضا، ۱ (۳)، ۱-۱۸. <https://doi.org/10.22077/vssd.2021.4057.1020>
- شهرکی، فهیمه، شاکر طاهری، سید حسین، و کاباران زاده قدیم، محمدرضا. (۱۴۰۴). طراحی مدل بازاریابی کارآفرینانه کانون های گردشگری بیابانی (مورد: روستاهای هدف بیابان لوت). فصلنامه روستا و توسعه پایدار فضا، ۶ (۲۳)، ۱۷۳-۱۹۰. <https://doi.org/10.22077/vssd.2025.8689.1296>
- عزیزی، کامران، رضایی، اشکان، و مرادی، سارا. (۱۳۹۸). کویر و سفر و گردشگری پایدار: مبانی، روش ها و کاربردها. انتشارات حکمت شرق.
- مرادی، محمود، بهادرانی، بتول، رضایی، محمود، و اکبرآقایی، فرحناز. (۱۴۰۱). تبیین فضایی خوشه های گردشگری با تأکید بر کسب و کارهای کوچک روستایی در ناحیه طبس. مطالعات مناطق خشک، ۱۳ (۵۰)، ۱-۱۴.
- منظم اسماعیل پور، علی، رومیانی، احمد، عباس رشید، خدیجه، و امرائی، مهتاب. (۱۴۰۴). تحلیل اثرگذاری حمایت مردم محلی از توسعه روستاهای هدف گردشگری استان زنجان. فصلنامه روستا و توسعه پایدار فضا، ۶ (۲۱)، ۱۱۷-۱۴۰. <https://doi.org/10.22077/vssd.2024.7753.1257>

میرلطفی، محمودرضا، حیدری مکرر، حمید، و شهرکی خمر، زهرا. (۱۳۹۹). شناسایی و اولویت‌بندی پتانسیل‌های گردشگری روستایی مناطق خشک، مطالعه موردی: روستاهای شهرستان زهک. *مطالعات جغرافیایی مناطق خشک*، ۱۱(۴۰)، ۳۸-۲۱.

<https://doi.org/10.22034/jargs.2023.373969.0>

References

- Afsah Hosseini, F., Dabihi, H., & Jahanshahloo, L. (2019). Causal analysis of tourism infrastructure and spatial competitiveness in dry-region destinations: The case of Maranjab Desert. *Urban Tourism*, 6(3), 125–139. <https://doi.org/10.22059/jut.2019.259703.496> [In Persian]
- Aikaeli, J., Mtui, J., & Tarp, F. (2021). Rural-urban migration, urbanisation and unemployment: The case of Tanzania. *African Journal of Economic Review*, 9(1), 20–31.
- Aleksandar, L., Marija, K., & Rosalina, G. (2017). The role of spatial planning for sustainable tourism development in Bosnia and Herzegovina. *Business Studies*, 9(17–18), 129–144.
- Asadi, M. M., & Dozandeh Ziyabari, F. (2023). Night sky tourism and its role in the economy of desert regions: A case study of Mesr Desert. *Journal of Arid Regions Geographical Studies*, 14(54), 51–74. <https://doi.org/10.22034/jargs.2023.373909.0> [In Persian]
- Asilum, J. B., Shrestha, R. P., Tsusaka, T. W., & Sasaki, N. (2024). Roles of rural tourism in the improvement of community livelihoods in Masbate Province, the Philippines. *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science*, 1359(1), Article 012070. <https://doi.org/10.1088/1755-1315/1359/1/012070>
- Azizi, K., Rezaei, A., & Moradi, S. (2019). *Desertosphere and sustainable tourism: Concepts, methods, and applications*. Hekmat-e Shargh Publications. [In Persian]
- Bostani, A., & Javani, Kh. (2016). Assessment of tourism potentials of Rostaq district using the analytic hierarchy process (AHP). *Tourism and Development*, 5(1), 162–177. <https://doi.org/10.22034/jtd.2020.110386> [In Persian]
- Canton, H. (2021). Organisation for Economic Co-operation and Development—OECD. In *The Europa directory of international organizations 2021* (pp. 677–687). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003392842-55>
- Cao, X., Wu, M., Guo, X., Zheng, Y., Gong, Y., Wu, N., & Wang, W. (2017). Assessing water scarcity in agricultural production system based on the generalized water resources and water footprint framework. *Science of The Total Environment*, 609, 587–597. <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2017.07.190>
- Chi, X., & Han, H. (2021). Emerging rural tourism in China's current tourism industry and tourist behaviors: The case of Anji County. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 38(1), 58–74. <https://doi.org/10.1080/10548408.2020.1862026>
- Dehghani, A., & Jamini, D. (2020). Economic capacities of tourism and development of rural spaces, case study: Ravansar County. *Quarterly Journal of Rural and Sustainable Spatial Development*, 1(3), 35–50. <https://doi.org/10.22077/vssd.2021.3993.1018> [In Persian]
- Dinero, S. C. (2002). Image is everything: The development of the Negev Bedouin as a tourist attraction. *Nomadic Peoples*, 6(1), 69–94. <https://doi.org/10.3167/082279402782311099>
- Dong, H., & Khan, M. S. (2023). Exploring the role of female empowerment in sustainable rural tourism development: An exploratory sequential mixed-method study. *International Journal of Professional Business Review*, 8(4), Article e01651. <https://doi.org/10.26668/businessreview/2023.v8i4.1651>
- Esmail Zadeh, H., Sarafi, M., & Tavakolinia, J. (2011). An analysis of tourism development approaches in local communities. *Environmental Sciences*, 9(2), 119–142. https://envs.sbu.ac.ir/article_95193.html [In Persian]
- Fagioli, F., Diotallevi, F., & Ciani, A. (2015). Strengthening the sustainability of rural areas: The role of rural tourism and agritourism. *Italian Review of Agricultural Economics (REA)*, 69(2–3), 155–169. <https://doi.org/10.13128/REA-17799>
- Finzi, A. C., Giasson, M. A., Barker Plotkin, A. A., Aber, J. D., Boose, E. R., Davidson, E. A., Dietze, M. C., Ellison, A. M., Frey, S. D., Goldman, E., Keenan, T. F., Melillo, J. M., Munger, J. W., Nadelhoffer, K. J., Ollinger, S. V., Orwig, D. A., Pederson, N., Richardson, A. D., Savage, K., ... Foster, D. R. (2020). Carbon budget of the Harvard Forest Long-Term Ecological Research

- site: Pattern, process, and response to global change. *Ecological Monographs*, 90(4), Article e01423. <https://doi.org/10.1002/ecm.1423>
- Ghasemlo, H., Hosseinzadeh, A., & Roumiani, A. (2022). An analysis of tourism development impacts on rural livability: A case study of tourist villages in Tarom County. *Urban-Regional Geography and Planning*, 12(44), 89–116. <https://doi.org/10.22111/gaij.2022.41778.3005> [In Persian]
- Hatami, D., Rahimi, V., & Mousapour, S. M. (2017). Evaluation of rural tourism capabilities and their role in rural development: A case study of Lashar District, Sistan and Baluchestan Province. *Tourism Space*, 8(24), 115–134. [In Persian]
- Hosseini, M. (2020). *A review of ecotourism in Iran: Infrastructure, capacities, and development challenges* (2nd ed.). Elm Publications. [In Persian]
- Ibănescu, B. C., Stoleriu, O. M., Munteanu, A., & Iatu, C. (2018). The impact of tourism on sustainable development of rural areas: Evidence from Romania. *Sustainability*, 10(10), Article 3529. <https://doi.org/10.3390/su10103529>
- Jopp, R., Mair, J., DeLacy, T., & Fluker, M. (2015). Climate change adaptation: Destination management and the green tourist. *Tourism Planning & Development*, 12(3), 300–320. <https://doi.org/10.1080/21568316.2015.1056580>
- Joseph, J. A., & Varghese, D. T. (2023). Role of community in rural tourism: A pilot study conducted at Kumbalgodu Panchayat, Karnataka. *Journal of Rural Development*, 4(2), 20–31.
- Khaleghian, F., & Sharafi, A. (2023). A structured study on the relationship between desert landscape and tourism development in hot and dry regions. *Geographical Research and Development*, 11(1), 86–102. <https://doi.org/10.22034/grd.2022.18597.1538> [In Persian]
- Leu, T. C. (2019). Tourism as a livelihood diversification strategy among Sámi indigenous people in northern Sweden. *Acta Borealia*, 36(1), 75–92. <https://doi.org/10.1080/08003831.2019.1603009>
- Loureiro, I. S., et al. (2024). Mapping and linking well-being, tourism economics, sustainable tourism and sustainable development: An integrative systematisation of the literature and bibliometric analysis. *Discover Sustainability*, 5, Article 64. <https://doi.org/10.1007/s43621-024-00227-2>
- Lukovic, T. (2021). *Nature-based tourism in arid and semi-arid ecosystems: Opportunities and conservation challenges*. Springer International Publishing.
- Mirlotfi, M. R., Heydari Mokarrar, H., & Shahraki Khamer, Z. (2020). Identification and prioritization of rural tourism potentials in dry regions: Case study of Zhak villages. *Journal of Arid Regions Geographical Studies*, 11(40), 21–38. <https://doi.org/10.22034/jargs.2023.373969.0> [In Persian]
- Mize, J. (2012). *Sustainable water management and eco-friendly agriculture in dryland regions*. Routledge.
- Monazzam Ismailpour, A., Roumiani, A., Abbas Rashid, Kh., & Amraie, M. (2025). Analysis of the impact of local community support on the development of tourism-targeted villages in Zanjan Province. *Village and Space Sustainable Development*, 6(1), 117–140. <https://doi.org/10.22077/vssd.2024.7753.1257> [In Persian]
- Moradi, M., Bahadorani, B., Rezaei, M., & Akbaraqli, F. (2022). Spatial explanation of tourism clusters with emphasis on small rural businesses in Tabas region. *Arid Regions Studies*, 13(50), 1–14. [In Persian]
- Moufakkir, O., & Selmi, N. (2018). Examining the spirituality of spiritual tourists: A Sahara desert experience. *Annals of Tourism Research*, 70, 108–119. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2018.01.006>
- Németh, K., & Moufti, M. R. H. (2024). Geotourism development and opportunity of monogenetic volcanic fields of Saudi Arabia. In *Geoheritage and geodiversity of Cenozoic volcanic fields in Saudi Arabia: Challenges of geoconservation and geotourism in a changing environment* (pp. 125–145). Springer Nature Switzerland. https://doi.org/10.1007/978-3-031-61217-6_4
- Nourmohammadi Najafabadi, F., & Gómez-Martín, M. B. (2023). Evaluation of climate suitability for nature-based tourism (NBT) in arid regions of Isfahan Province (Iran). *Atmosphere*, 14(10), Article 1565. <https://doi.org/10.3390/atmos14101565>
- Nourmohammadi, F., & Gómez-Martín, M. B. (2024). Benefits of applying hourly resolution in the assessment of the climate aptitude to manage tourist activities in arid regions. *International Journal of Biometeorology*, 68(8), 1573–1585. <https://doi.org/10.1007/s00484-024-02685-z>

- Nyaupane, G. P., & Chhetri, N. (2009). Vulnerability to climate change of nature-based tourism in the Nepalese Himalayas. *Tourism Geographies*, 11(1), 95–119. <https://doi.org/10.1080/14616680802643359>
- Rezaei, M. R., & Sajjadi, S. (2025). Assessing host community attitudes toward tourism development in dry regions: A case study of Tabas County. *Smart Era Tourism Management Studies*, 2(1), 176–192. <https://doi.org/10.22072/tmsse.2025.2051044.1024> [In Persian]
- Roumiani, A. (2019). *Presenting a model for sustainable development of rural tourism destinations with a spatial planning approach: Case study: East Mazandaran Province* [Doctoral dissertation, Ferdowsi University of Mashhad]. [In Persian]
- Różycki, P., & Dryglas, D. (2014). Trekking as a phenomenon of tourism in the modern world. *Acta Geoturistica*, 5(1), 24–40.
- Salmani, M., Orouji, H., Owsati, A. S., & Rahimi Heraabadi, S. (2018). Evaluation of geotourism potential of geomorphosites in dry regions: Case study of desert and arid areas of Tabas County. *Urban-Regional Geography and Planning*, 8(28), 235–256. <https://doi.org/10.22111/gaij.2018.4234> [In Persian]
- Shahraki, F., Shaker Taheri, S. H., & Kabaranzadeh Ghadim, M. R. (2025). Designing an entrepreneurial marketing model for desert tourism centers (Case: Target villages in the Lut Desert). *Quarterly Journal of Rural and Sustainable Spatial Development*, 6(23), 173–190. <https://doi.org/10.22077/vssd.2025.8689.1296> [In Persian]
- Shayan, H., Ghasemi, M., & Mahmoudi, H. (2019). The role of spatial factors on the development of religious tourism in rural settlements, Case study: The area of influence of the Mashhad metropolitan area. *Quarterly Journal of Rural and Sustainable Spatial Development*, 1(3), 1–18. <https://doi.org/10.22077/vssd.2021.4057.1020> [In Persian]
- Taghvaei, M. (2018). *Geography of Razavi Khorasan Province: Natural, human, and spatial characteristics*. Ferdowsi University of Mashhad Press. [In Persian]
- Tong, J., Li, Y., & Yang, Y. (2024). System construction, tourism empowerment, and community participation: The sustainable way of rural tourism development. *Sustainability*, 16(1), Article 422. <https://doi.org/10.3390/su16010422>
- Wijijayanti, T., Salleh, N. H. M., Hashim, N. A., Mohd Saukani, M. N., & Abu Bakar, N. (2023). The feasibility of rural tourism in fostering real sustainable development in host communities. *GeoJournal of Tourism and Geosites*, 46(1), 336–345. <https://doi.org/10.30892/gtg.46137-1031>
- World Tourism Organization. (2008). *International tourism and tourism statistics*. UNWTO Publications.
- Yanan, L., Ismail, M. A., & Aminuddin, A. (2024). How has rural tourism influenced the sustainable development of traditional villages? A systematic literature review. *Heliyon*, 10(4), Article e25627. <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2024.e25627>
- Yang, D., Li, C., Wang, S., & Chandio, A. A. (2025). Evaluating the sustainable development of rural communities: A case study of the mountainous areas of Southwest China. *Land*, 14(12), Article 2416. <https://doi.org/10.3390/land14122416>
- Yang, X., Jia, Y., Zhang, D., Zhang, X., Zhang, H., & Hou, Y. (2020). Research on the anti-interference capability of the tourism environment system for the core stakeholders of semi-arid valley-type cities: Analysis based on the multi-scenario and time series diversity perspectives. *Environmental Science and Pollution Research*, 27(32), 40020–40040. <https://doi.org/10.1007/s11356-020-09059-7>
- Zare, F. (2021). *Tourism development in Iran's dry regions: Approaches, challenges, and solutions* (2nd ed.). Naghsh-e Jahan Publications. [In Persian]
- Zarei, A., Aghaei, M., Rahmani, K., & Asadi, S. (2025). Environmental concerns and water conservation behavior in desert tourism: Applying the extended norm activation theory for Gen Z tourists. *Sustainability*, 17(6), Article 2474. <https://doi.org/10.3390/su17062474> [In Persian]

